

УДК 343.36(477)

В.Н. КУБАЛЬСЬКИЙ, канд. юрид. наук,
Інститут міжнародних відносин Національного
авіаційного університету

САМОСТІЙНА КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ФАЛЬСИФІКАЦІЮ ДОКАЗІВ В УКРАЇНІ: ДОЦІЛЬНІСТЬ ТА ПІДСТАВИ ВСТАНОВЛЕННЯ

Ключові слова: самостійна кримінальна відповідальність, криміналізація, фальсифікація доказів

В Уложенні про покарання кримінальні і виправні 1845 р. вперше згадується про підробку доказів. У Кримінальному уложенні Росії 1903 р. містились статті, що передбачали відповідальність за різноманітні форми фальсифікації доказів, зокрема за підробку або пред'явлення суду неправдивого доказу. Словосполука «штучне створення доказів обвинувачення» використовувалась в ст.178 «Завідомо неправдиве показання» Кримінального кодексу (далі – КК) УРСР 1960 р. Частина друга ст.384 чинного КК України містить словосполуку «штучне створення доказів обвинувачення чи захисту», ч.2 ст.372 – словосполуку «штучне створення доказів обвинувачення або інша фальсифікація», ч.2 ст.383 – словосполуку «штучне створення доказів обвинувачення». Окрім того, п.1 ч.2 ст.459 чинного Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. передбачає, що однією з підстав перегляду судового рішення, яке набрало законної сили, може бути «штучне створення або підроблення доказів», тобто по суті фальсифікація доказів.

Проблема встановлення окремої кримінальної відповідальності за фальсифікацію доказів вітчизняними вченими-юристами окремо не досліджувалася. Як підстава перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами розглядувана проблема в рамках науки

кримінального процесу досліджувалась вітчизняними дослідниками Д.В. Пінчуком, О.Ю. Тараровим та ін. Дана проблема виступала предметом досліджень багатьох російських дослідників (І.С. Благодар, Ю.В. Будаєвої, Т.О. Веденєєвої, І.О. Волкової, І.В. Дворянскова, І.С. Іванова, В.М. Колісника, А.О. Кондратьєва, М.О. Коробейнікова, Ю.І. Кулешова, К.Г. Лопатіна, В.О. Майбороди, О.Ю. Назарова, А.І. Чучаєва та ін.) в аспекті наявності в КК Росії спеціальної статті, яка передбачає відповідальність за фальсифікацію доказів. Відтак метою цієї статті є доведення необхідності доповнення Кримінального кодексу (далі – КК) України спеціальною статтею, що передбачатиме відповідальність за фальсифікацію доказів.

Віднесення на законодавчому рівні певних діянь до злочинів та встановлення за них кримінальної відповідальності означає їх криміналізацію. Вчені в цілому єдині щодо загальних підстав криміналізації: юридико-кримінологічні (ступінь суспільної небезпечності діянь, їх відносна розповсюдженість та типовість, динаміка діянь з урахуванням їх причин та умов, можливість впливу на них кримінально-правовими засобами при відсутності можливості боротьби з ними іншими засобами, можливості системи кримінальної юстиції); соціально-економічні (школа, яка заподіюється діяннями, відсутність негативних наслідків кримінально-правової заборони та наявність матеріальних ресурсів для його реалізації); соціально-психологічні (рівень суспільної правосвідомості й психології та історичні традиції) [1]. В якості найважливішого чинника криміналізації більшістю фахівців визнається суспільна небезпечність діяння, тобто об'єктивна шкода, яка заподіюється суспільним відносинам, або реальна небезпечність заподіяння такої шкоди.

В юридичній літературі визначені загальнообов'язкові вимоги (принципи криміналізації), які мають бути дотримані у будь-якому випадку встановлення кримінально-правової заборони щодо того чи іншого суспільно небезпечного діяння. Це принципи, які виража-

ють суспільну необхідність і політичну доцільність встановлення кримінальної відповідальності (забезпечують соціальну адекватність криміналізації, її припустимість з точки зору основних характеристик соціальних систем і процесів суспільного розвитку, відповідності кримінально-правової норми рівню, характеру суспільної свідомості та стану громадської думки), а також принципи, що визначають вимоги внутрішньої логічної несуперечливості системи норм кримінального права, несуперечливості між нормами кримінального й кримінально-процесуального, а також інших галузей права – конституційного, фінансового, адміністративного, цивільного та ін. [2, с. 207–210]. Криміналізація фальсифікації доказів, безумовно відповідає переліченим принципам і містить необхідні підстави.

Фальсифікація доказів характеризується істотною суспільною небезпечністю, оскільки може перешкодити встановленню істини по справі, призвести до винесення необґрунтованого і незаконного вироку (рішення) у справі тощо [3, с.12; 4, с.45]. Фальсифікація доказів, як одна з форм протидії розслідуванню та судовому розгляду кримінальної справи, найчастіше виявляється у складанні протоколів слідчих дій, які не проводились, у підробці реквізитів процесуальних документів, у заміні речових доказів іншими предметами тощо, тобто у підробленні письмових та речових доказів. Фальсифікація доказів означає їхню завіdomo неправдивість, розраховану на введення суду в оману [5, с.8, 13].

Одним із засобів протидії розглядуваному негативному явищу в зарубіжних державах є наявність в кримінальних законах спеціальних норм, які передбачають кримінальну відповідальність за найрізноманітніші форми фальсифікації доказів. Майже у всіх державах світу кримінальне законодавство містить спеціальні норми, що передбачають самостійну кримінальну відповідальність за фальсифікацію доказів. Зокрема, спеціальні статті передбачені законодавством Австрійської Республіки, Австралійського Союзу, Аргентинської Республіки, Республіки Білорусь, Королівства

Іспанія, Республіки Казахстан, Латвійської Республіки, Республіки Молдова, Республіки Польща, Російської Федерації, США, Королівства Таїланд, Французької Республіки, ФРН та багатьох інших держав.

Поняття доказів містить Кримінальний процесуальний кодекс (далі – КПК) України. Доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню (ч.1 ст.84 КПК України 2012 р.).

Термін «фальсифікація» (лат. falsificare – підробляти) означає підробку чогось, спотворення, підміну чогось справжнього неправдивим, уявним. У сучасному вітчизняному юридичному словнику під фальсифікацією розуміється дія, яка виражається в умисному спотворенні, викривленні, перекрученні, підтасуванні або завіdomo неправильному тлумаченні, висвітленні тих чи інших явищ, подій, фактів, підробленні тощо [6, с.935].

Щодо поняття «фальсифікація доказів» серед вчених не існує одностайності. Під фальсифікацією доказів розуміється: 1) підробка доказів, умисне спотворення фактичних даних, штучне створення доказів, а також підміна доказів у цивільних, господарських, адміністративних справах та кримінальному провадженні [7, с.8]; 2) будь-яке умисне спотворення матеріальних характеристик (об'єму, зовнішнього вигляду, ваги та ін.) речових доказів (чи хоч б одного доказу), або суті і змісту інших видів доказів, що впливає на об'єктивний розгляд справи [3, с.8]; 3) будь-яке умисне викривлення форми та змісту доказів, що негативно впливає на повний та об'єктивний розгляд судом кримінальної справи [5, с. 8].

Модельний Кримінальний кодекс СНД в ст.336 містить норми, присвячені фальсифікації доказів: по цивільній справі особою, яка бере участь у справі, або її представником (ч.1); по кримінальній справі особою, яка

здійснює дізнання, слідчим, прокурором чи захисником (ч.2); по кримінальній справі про тяжкий чи особливо тяжкий злочин або яка потягла з необережності тяжкі наслідки (ч.3). Вивчення кримінального законодавства держав СНД засвідчує, що переважна більшість з них так чи інакше запозичили основні положення ст.336 Модельного КК СНД. Зокрема, ст.303 «Фальсифікація доказів та результатів оперативно-розшукової діяльності» КК Російської Федерації фактично повністю відтворює відповідну норму Модельного КК СНД.

Поняттям «фальсифікація» не охоплюється такий спосіб зміни фактичних даних, що наявні в справі, як знищення чи вилучення доказів. Окрім зазначеного, певні складнощі у встановленні істини можуть виникнути в результаті відмови компетентної службової особи залучити дані, що мають значення для справи. Але зазначені дії не є підміною, ні спотворенням, ні підробкою доказів. У цьому зв'язку, на думку деяких російських дослідників, видається необхідним, щоб ст.303 КК Російської Федерації передбачала відповідальність не лише за застосування певних способів спотворення істини по справі, які охоплюються терміном «фальсифікація доказів», а також за умисне невжиття заходів із процесуального закріплення отриманих фактичних даних і незалучення до справи документів, які існують і мають доказове значення [8, с.139].

Являє собою інтерес зміст ст.289 «Фальсифікація доказів» КК Латвійської Республіки, диспозиція ч. 1 якої викладена в наступній редакції: «Створення завідомо неправдивих доказів чи приховування наявних доказів, вчинені суддею чи особою, що здійснює досудове розслідування...». У цьому зв'язку слід зазначити, що зміст терміну «фальсифікація», виходячи з його етимологічного значення, не охоплює собою дії, пов'язані з приховуванням наявних доказів. Заслуговує на увагу зміст диспозиції ст.306 «Невидача доказів» та ст.307 «Незаконні дії з матеріалами кримінальної справи» КК Латвійської Республіки. Зокрема, ст.306 встановлено відповідальність за умисну невидачу предметів, доку-

ментів та інших матеріалів, які можуть мати значення доказів в кримінальній справі, установі досудового розслідування чи суду, які витребовували їх у особи, яка не є підозрюваною, обвинуваченою чи підсудною. Статтею 307 цього ж Кодексу встановлено відповідальність за викрадення, умисне знищення, пошкодження чи підробку матеріалів кримінальної справи [9].

Дещо по-іншому сформульована диспозиція ст.310 КК Республіки Молдова. В ч.1 цієї статті передбачена відповідальність за фальсифікацію доказів в цивільному чи кримінальному процесі особою, яка бере участь у справі, чи її представником. За ч.2 цієї статті настає відповідальність за зазначені в ч. 1 дії, вчинені службовою особою. Суб'єктом злочину за ч.3 є адвокат, що вчинив передбачені в ч.1 дії при укладенні угоди про визнання вини [10].

§ 293 КК Австрійської Республіки передбачає відповідальність того, хто «виготовляє фальшивий доказ чи підробляє справжній, якщо він діє з наміром, що такий доказ буде використаний в судовому чи адміністративному процесі». Суб'єктом фальсифікації згідно положень КК Австрійської Республіки може бути будь-яка особа, хто спотворить або підробить докази, а також той, хто використовує фальшивий або підроблений доказ в суді. Стаття 295 КК Австрійської Республіки передбачає кримінальну відповідальність за знищення, пошкодження чи приховування засобу доказування, яке призначене для використання в судовому чи адміністративному процесі [11].

КК ФРН в § 269 «Підробка даних, що мають доказове значення» передбачає відповідальність особи, яка в цілях вчинення обману в правозастосовній діяльності збирає чи змінює дані, що мають доказове значення, таким чином, що відбувається сприйняття підроблених чи сфальсифікованих документів або використовує подібним чином зібрані чи змінені дані [12].

В ст.434-11 КК Французької Республіки зазначено: «Діяння, вчинене будь-якою осо-

бою, що знає про існування доказів невинуватості особи, тимчасово взятої під варту чи заарештованої за злочин чи яке знайшло свій вияв в умисному утриманні від негайної дачі про це показань судовим чи адміністративним органам влади... Однак від покарання звільняється той, хто надасть свої свідчення, хоч із запізненням, але за власною ініціативою». В ст.434-4 КК Французької Республіки встановлена кримінальна відповідальність за «діяння, вчинене з метою перешкоджання встановленню істини, що виявляється у: зміні стану місць вчинення злочину чи проступку шляхом спотворення, фальсифікації чи стирання відбитків або слідів або шляхом підкидання, переміщення чи знищення будь-яких предметів; знищенні, вилученні, приховуванні чи спотворенні будь-якого державного чи приватного документу або предмету, здатного полегшити розкриття злочину чи проступку, пошук доказів чи засудження винних...». Якщо вказані діяння вчиняє особа, покликана в силу своїх обов'язків сприяти встановленню істини, покарання суттєво збільшується [13].

В ст.236 КК Республіки Польща зазначається: «Хто приховує докази невинуватості особи, підозрюваної у вчиненні злочину...» [14]. Викликає зацікавленість підхід іспанського законодавця, який в диспозиції ст.460 КК вказав: «Якщо свідок, експерт чи перекладач, який суттєво не грішачи проти істини, спотворить її недомовками, неточностями чи промовчить про важливі події чи дати, про які він знав...» [15]. В ст.185 КК Королівства Таїланд передбачено відповідальність за псування, знищення, приховування, відчужування, втрату чи приведення в непридатність будь-якої власності чи документа, які зберігаються в суді для проведення юридичних процесів [16].

В іноземній юридичній літературі визнається дієвість зазначених норм, а також те, що вони забезпечують можливість точного визначення характеру вчиненого як фальсифікації доказів по справі і виключають необхідність кваліфікації цих дій за іншими статтями кримінального закону.

В КК України відсутня спеціальна стаття, що передбачає кримінальну відповідальність за фальсифікацію доказів, у зв'язку з чим виникає необхідність кваліфікації цих дій за іншими статтями КК України. В той же час слід вказати, що КК України містить ст.384, яка передбачає відповідальність за дії, які стосуються фальсифікації доказів – завідомо неправдиве показання свідка чи потерпілого або завідомо неправдивий висновок експерта, а також завідомо неправильний переклад. Стаття 386 КК України передбачає відповідальність за інші дії, які по суті стосуються фальсифікації доказів – примушування свідка, потерпілого, експерта до давання завідомо неправдивих показань чи висновку шляхом погрози вбивством, насильством, знищенням майна цих осіб чи їх близьких родичів або розголошення відомостей, що їх ганьблять, або підкуп свідка, потерпілого чи експерта з тією самою метою.

Слід також враховувати, що фальсифікація доказів може виступати способом: 1) притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (ст.372 КК України); 2) незаконного звільнення підозрюваного або обвинуваченого від кримінальної відповідальності (ст.ст.364, 365 КК України); 3) постановлення суддею (судьями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови (ст.375 КК України).

Підсумовуючи викладене, необхідно зазначити, що доцільним і обґрунтованим видається доповнення розділу XVIII «Злочини проти правосуддя» КК України спеціальною статтею, що передбачатиме відповідальність за фальсифікацію доказів. Зазначене доповнення відповідатиме сучасним тенденціям розвитку кримінального законодавства зарубіжних країн в цій частині. Прийняття спеціальної норми, на наш погляд, актуалізує протидію фальсифікації доказів, зверне увагу суспільства і правоохоронних органів на це негативне явище, підвищить ефективність боротьби з нею та матиме певний превентивний вплив.

Також можна зробити висновок про те, що кримінальне законодавство зарубіжних дер-

жав переважно детально регламентує кримінальну відповідальність за фальсифікацію доказів за рахунок криміналізації усе більш різноманітних їхніх форм проявів. Сам факт встановлення самостійної кримінальної відповідальності за вказане діяння свідчитиме про визнання істотної шкоди, яку завдає фальсифікація доказів особі, суспільству та державі, а також належне розуміння законодавцем важливості кримінально-правового захисту інтересів правосуддя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коробеев А. И. Советская уголовно-правовая политика: проблемы криминализации и пенализации : монография / Коробеев А. И. – Владивосток : Изд-во Дальневосточн. ун-та, 1987. – 267 с.
2. Основания уголовно-правового запрета (криминализация и декриминализация) / В. Н. Кудрявцев, П. С. Дагель, Г. А. Злобин, С. Г. Келина и др. ; отв. ред. В. Н. Кудрявцев, А. М. Яковлев. – М. : Наука, 1982. – 303 с.
3. Кондратьев А. А. Уголовная ответственность за фальсификацию доказательств по уголовному делу лицами, осуществляющими предварительное расследование : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук: спец. : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / А. А. Кондратьев. – М., 2009. – 20 с.
4. Чучаев А. Фальсификация доказательств / А. Чучаев, П. Дворянсков // Уголовное право. – 2001. – № 2. – С. 45–49.
5. Пінчук Д. В. Кримінально-процесуальні наслідки фальсифікації доказів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Д. В. Пінчук. – К., 2009. – 16 с.
6. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. – К. : Юрид. думка, 2007. – 992 с.
7. Веденеева Т. А. Уголовно-правовая характеристика фальсификации доказательств : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. : 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Т. А. Веденеева. – Владивосток, 2007. – 20 с.
8. Лобанова Л. В. Преступления против правосудия: теоретические проблемы классификации и законодательной регламентации / Л. В. Лобанова. – Волгоград : Изд-во Волгоградск. гос. ун-та, 1999. – 268 с.
9. Уголовный кодекс Латвийской Республики / науч. ред. и вступ. статья канд. юрид. наук А. И. Лукашова и канд. юрид. наук Э. А. Саркисовой ; пер. с латш. канд. юрид. наук А. И. Лукашова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 313 с.
10. Уголовный кодекс Республики Молдова / вступ. ст. канд. юрид. наук А. И. Лукашова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 408 с.
11. Уголовный кодекс Австрии / науч. ред. и вступ. ст. докт. юрид. наук, проф. С. В. Милукова ; предисл. Генерального прокурора Австрии, докт. Эрнста Ойгена Фабрици ; пер. с немец. Л. С. Вихровой. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – 352 с.
12. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии / Науч. ред. и вступ. статья докт. юрид. наук, профессора Д.А. Шестакова; предисловие доктора права Г.-Г. Йешека; перевод с немецкого Н.С. Рачковой. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2003. – 524 с.
13. Уголовный кодекс Франции / науч. ред. канд. юрид. наук, доц. Л. В. Головкин, канд. юрид. наук, доц. Н. Е. Крыловой ; пер. с фр. и предисл. канд. юрид. наук, доц. Н. Е. Крыловой. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 650 с.
14. Уголовный кодекс Республики Польша / науч. ред. канд. юрид. наук, доц. А. И. Лукашова, докт. юрид. наук, проф. Н. Ф. Кузнецовой ; вступ. ст. канд. юрид. наук, доц. А. И. Лукашева, канд. юрид. наук, проф. Э. А. Саркисовой ; пер. с польск. Д. А. Бариллович. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 234 с.
15. Уголовный кодекс Испании / под ред. и с предисл. докт. юрид. наук, проф.

Н. Ф. Кузнецовой и докт. юрид. наук, профессора Ф. М. Решетникова. – М. : ЗЕРЦАЛО, 1998. – 218 с.

16. Уголовный кодекс Таиланда / науч.

ред. и предисл. докт. юрид. наук, проф. А. И. Коробеева, докт. юрид. наук, проф. Ю. В. Голика. – М. : Юрид. центр Пресс, 2005. – 200 с.

Кубальський В. Н. Самостійна кримінальна відповідальність за фальсифікацію доказів в Україні: доцільність та підстави встановлення / В. Н. Кубальський // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 521–526 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://arhive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12kvntpv.pdf>

Розглядається доцільність та підстави встановлення самостійної кримінальної відповідальності за фальсифікацію доказів в Україні та досліджується кримінальне законодавство деяких зарубіжних держав у цій частині. Зроблено висновок про необхідність доповнення КК України відповідною статтею.

***

Кубальський В.Н. Самостоятельная уголовная ответственность за фальсификацию доказательств в Украине: целесообразность и основания установления

Рассматривается целесообразность и основания установления самостоятельной уголовной ответственности за фальсификацию доказательств и исследуется уголовное законодательство некоторых зарубежных государств в этой части. Сделан вывод о необходимости дополнения УК Украины соответствующей статьей.

***

Kubalskiy V.N. Separate Criminal Responsibility for Falsification of Proofs in Ukraine: Expediency and Grounds of Establishment

In the article expediency and grounds of establishment of separate criminal responsibility are examined for falsification of proofs and the criminal statute of some foreign states is investigated in this part. A conclusion is done about the necessity of addition of Criminal Code of Ukraine by the proper article.